

Blok 1 Angst en beven

Dit blok gaat over middeleeuwse monsters, de 'gothic revival' in de romantiek en het hedendaagse spel *Castlevania*.

afbeelding 1, 2 en 3

Op afbeelding 1 zie je een miniatuur uit het midden van de twaalfde eeuw waarop de hellemond is afgebeeld. De toegang tot de hel is hier een gapende bek van een monster waarin mensen door duivels worden gekweld. De aartsengel Gabriël bewaakt de toegang.

Dit soort afbeeldingen was bedoeld om gelovigen angst aan te jagen.
Bekijk de afbeeldingen.

- 3p 1 Geef aan met welk doel deze vrees werd opgewekt. Bespreek daarna twee manieren waarop de miniatuur de middeleeuwer bang maakte.
NB Laat de duivels en het hellemonster buiten beschouwing.

afbeelding 4 en 5, tekst 1

Afbeeldingen van monsters zijn ook te vinden in bestiaria. Bestiaria zijn middeleeuwse boeken met beschrijvingen van bestaande dieren en van fabeldieren. Dit zijn fantasiewezens zoals draken, de basilisk (afbeelding 4) en de griffioen (afbeelding 5).

De middeleeuwse mens geloofde in het bestaan van fabeldieren. In bestiaria wordt dan ook geen onderscheid gemaakt tussen bestaande dieren en fabeldieren.

- 2p 2 Geef twee verklaringen voor het feit dat de middeleeuwer dit onderscheid niet maakte.

In bestiaria worden aan (fabel)dieren vaak menselijke, goddelijke en/of duivelse eigenschappen toegekend. De draak wordt bijvoorbeeld vaak vergeleken met een verslindende, woeste duivel.

Dit soort vergelijkingen werd vaak gemaakt. Dat hangt samen met de functie die bestiaria hadden.

- 1p 3 Geef aan wat die functie was.

afbeelding 6

Duivels, monsters en fabeldieren worden in de romantiek opnieuw een belangrijk onderwerp in de kunsten. De Engelse schilder William Blake maakte tussen 1805 en 1810 een viertal aquarellen die de *Great Red Dragon Paintings* worden genoemd. Ze beelden de grote rode draak uit, die voorkomt in het Bijbelboek *Openbaring* waarvan de *Apocalyps* een onderdeel is.

Op afbeelding 6 zie je de grote rode draak en de Maagd Maria. Zij vertegenwoordigt het goede, de draak het kwaad. Hier domineert het kwaad.

- 2p 4 Bespreek drie aspecten van de **vormgeving** die benadrukken dat het kwaad het goede overheerst. Betrek beide figuren in je antwoorden.

tekst 2

Onderwerpen uit de Bijbel zoals de Apocalypsdraak werden wel vaker gebruikt in de negentiende eeuw. In die tijd was er in West-Europa ook sprake van een herwaardering van de middeleeuwen.

- 1p 5 Geef een verklaring voor deze herwaardering.

afbeelding 7

In 1757 schreef de Ierse denker Edward Burke *Een filosofisch onderzoek naar de oorsprong van onze denkbeelden over het sublieme en het schone*. Het sublieme of 'verhevene' roept volgens Burke bewondering en verlangen op, maar ook emoties van angst en verbijstering.

De fascinatie voor het sublieme bereikte een hoogtepunt in de romantiek. In het werk van de Duitse schilder Caspar David Friedrich is het sublieme duidelijk aanwezig.

- 2p 6 Leg uit waarom de voorstelling op afbeelding 7 een sublieme ervaring mogelijk maakt. Betrek de omschrijving van Burke in je antwoord.

afbeelding 8, tekst 3

In 1897 schreef de Ierse auteur Bram Stoker *Dracula*, een 'gothic novel' over een Transsylvanische graaf. Het verhaal, dat op een legende is gebaseerd, leidde in 1922 tot de eerste vampierfilm: *Nosferatu, eine Symphonie des Grauens* van de Duitse regisseur Friedrich Wilhelm Murnau.

De angstaanjagende vampier was aan het begin van de twintigste eeuw erg populair. De belangstelling voor dit in wezen romantische thema zette zich dus voort in de cultuur van het moderne.

- 2p 7 Bespreek twee ontwikkelingen in het begin van de twintigste eeuw waar dit thema bij aansluit.

filmfragment 1, tekst 3

In filmfragment 1 zie je hoe vampier Orlok zijn gast Hutter in diens slaapkamer probeert te overmeesteren. Hutters vrouw krijgt thuis een nachtmerrie waarin ze ziet wat haar man overkomt. Haar hevige reactie bereikt de vampier, die zijn aanval afbreekt.

Het decor levert een belangrijke bijdrage aan de angstaanjagende sfeer die in deze scène wordt opgeroepen.

- 3p 8 Bespreek nog drie andere theatrale vormgevingsaspecten die hier angst oproepen. Laat de filmtechniek buiten beschouwing.

afbeelding 9 en 10, filmfragment 2

Graaf Dracula verschijnt ook in het computerspel *Castlevania: Lords of Shadow*. In filmfragment 2 zie je de trailer. Die suggereert dat het spel in de middeleeuwen speelt. Je ziet bijvoorbeeld een gotische kathedraal en een ridder.

De middeleeuwen lenen zich kennelijk goed voor dit soort games. In de massacultuur is blijkbaar behoefte om af en toe in een andere tijd te verpozen.

- 1p 9 Geef nog een reden waarom ontwerpers games graag in de middeleeuwen situeren.

filmfragment 2

De trailer is bedoeld om het spel aantrekkelijk te maken bij het grote publiek. De muziek draagt daaraan bij.

- 2p 10 Bespreek voor twee kenmerken van de muziek hoe ze het beeld ondersteunen.

Edmund Burke schrijft in zijn onderzoek over het sublieme dat afstand ervoor zorgt dat verschrikking genietbaar is: "Als gevaar of pijn ons te dichtbij komen, zijn ze simpelweg verschrikkelijk. Maar, op een zekere afstand, en met kleine aanpassingen kunnen zij aangenaam zijn, zoals wij iedere dag ervaren."

Deze uitspraak geeft een verklaring voor de aantrekkingskracht van een spel als *Castlevania*.

- 2p 11 Breng die aantrekkingskracht in verband met het citaat van Burke.

Blok 2 Tragische liefde

Dit blok gaat over liefde en passie in het romantisch ballet, in de opera en bij volkszanger André Hazes.

tekst 4

De dichter Heinrich Heine maakte in 1835 voor een van zijn werken gebruik van een Slavische legende over de geesten van ongehuwde meisjes die 's nachts uit hun graf komen. Heines verhaal werd de inspiratie voor het romantische ballet *Giselle*.

- De belangstelling voor een dergelijk verhaal past in de romantiek.
1p 12 Leg uit waarom deze belangstelling juist in de romantiek kon ontstaan.

filmfragment 1, tekst 5

Op 28 juni 1841 ging in de Parijse Salle le Peletier het ballet *Giselle* in première, in een choreografie van Jean Corelli en Jules Perrot. Adolphe Adam componeerde de muziek.

- In filmfragment 1 ontmoet het boerenmeisje Giselle graaf Albrecht en wordt verliefd. Je ziet eerst een pantomime-gedeelte. Aan het eind van de scène wordt alleen nog gedanst.
3p 13 Geef aan hoe in de pantomime het opbloeien van de liefde wordt verbeeld en geef aan hoe de muziek dit versterkt. Leg daarna uit waarom in het laatste dansgedeelte geen pantomime meer nodig is.

filmfragment 1 en 2

In filmfragment 2 zie je hoe Giselle het bedrog van Albrecht ontdekt. Zij wordt ziek van verdriet en raakt in een toestand van waanzin. Op een gegeven moment hoor je een muzikaal thema uit fragment 1 terug.

- Deze melodie heeft de functie van leidmotief.
2p 14 Geef aan wat een leidmotief is.
Leg daarna uit wat hier de betekenis van dit leidmotief is.

filmfragment 3, tekst 5

In de romantiek bevatten balletten een 'witte akte' of 'ballet blanc', waarin de nadruk ligt op melancholieke gevoels- en stemmingsbeelden. Deze akte wordt dan ook wel gezien als het spirituele hoogtepunt van het romantisch ballet. De witte akte van *Giselle* gaat over de wereld van de Wili's, prachtige maar gevaarlijke wezens, die het sublieme oproepen.

In filmfragment 3 zie je hoe de Wili's met Hilarion afrekenen. De vormgeving van deze scène weerspiegelt ideeën die in de romantiek speelden.

- 2p 15 Geef voor twee aspecten van de vormgeving aan welk romantisch idee zij weerspiegelen.

filmfragment 4, tekst 6

De romantische opera *La Traviata* uit 1853 van de Italiaanse componist Giuseppe Verdi is net als het verhaal van *Giselle* een liefdesdrama. In filmfragment 4 zie je een verfilming uit 1982 door de Italiaanse regisseur Franco Zeffirelli.

De muziek loopt parallel met het opbloeien van de liefde en de emoties van de personages blijken mede uit hun zang in dit duet.

- 3p 16 Geef aan hoe de zang het opbloeien van de liefde illustreert. Geef je antwoord in drie stappen.

tekst 6

La Traviata loopt vooruit op een stroming die 'verismo' wordt genoemd. De naam komt van het Italiaanse woord 'vero', dat 'waar' of 'werkelijk' betekent. Aan het eind van de negentiende eeuw was de veristische opera in Italië een trend geworden.

La Traviata was in veel opzichten 'werkelijker' dan *Giselle*.

- 2p 17 Bespreek twee aspecten die *La Traviata* destijds zo realistisch maakten.

filmfragment 5

In filmfragment 5 zie je dezelfde scène, nu in de regie van de Duitse regisseur Willy Decker. Het is een opvoering tijdens de *Salzburger Festspiele* van 2005.

Decker plaatst het negentiende-eeuwse verhaal in een hedendaags perspectief. In vergelijking met Zeffirelli bereikt hij dan ook een ander effect op het publiek.

- 2p 18 Noem twee regiebeslissingen van Decker en leg daarbij uit welk effect ze hebben op het publiek.

filmfragment 6

Plácido Domingo en Rolando Villazón, die in *La Traviata* de rol van Alfredo vertolkten, behoren tot de beroemdste hedendaagse operatenoren. Zij geven over de hele wereld concerten en zijn geliefd bij een groot publiek.

De volkszanger André Hazes bespeelde de emoties van een ander, weliswaar niet internationaal, maar wel talrijk Nederlands publiek.

In filmfragment 6 zie je hem optreden in 1982 in een stampvol Concertgebouw. Hij zingt een liefdeslied dat hij over en voor zijn vrouw schreef.

- 2p 19 Hazes brengt zijn emoties op een andere manier over dan operazangers. Geef aan wat het verschil is tussen het stemgebruik van Hazes en dat van de operatenoren. Geef ook aan waarom de stijl van optreden bij Hazes lossier kan zijn dan dat van de operatenoren.

filmfragment 6, tekst 7 en 8

Het leven van Hazes was een mengeling van succes en tragiek. Hij had huwelijksproblemen, hij dronk en raakte opgebrand. Hazes overleed in 2004 op zijn 53e aan een hartstilstand.

In het filmfragment komt zijn tweede vrouw Ellen, aan wie het lied gewijd is, prominent in beeld. De liefde van deze vrouw is te vergelijken met die van Giselle en Violetta. Dat is af te leiden uit de liedtekst.

- 2p 20 Geef aan welke man-vrouwrelatie hier bezongen wordt en leg uit waarom sprake is van een tragische of hopeloze liefde.

tekst 8

Volkszanger Hazes werd tegen het eind van zijn leven ook populair bij een high art-publiek.

- 2p 21 Geef hiervoor een verklaring vanuit het high art-publiek. Geef daarna een verklaring vanuit de artiest.

Blok 3 Oorlog en herdenking

Dit blok gaat over oorlog en oorlogsmonumenten en over de manier waarop sinds de negentiende eeuw vorm wordt gegeven aan ideeën, gevoelens en herinneringen.

afbeelding 1, 2 en 3, tekst 9

In het begin van de negentiende eeuw veroverde Napoleon Bonaparte grote delen van Europa. In 1807 versloeg hij het Russische leger na een bloedige strijd. Op afbeelding 1 zie je een schilderij van Jean-Antoine Gros, waarop Napoleon op de ochtend na de strijd het slagveld bezoekt. Afbeelding 2 en 3 zijn details.

Het schilderij moest een **groots beeld** van Napoleon geven. Daarbij moest zijn kwaliteit als **vorst** en als **veldheer** worden benadrukt.

3p 22 Leg voor elk van deze drie eisen uit hoe Gros eraan heeft voldaan.

afbeelding 1, tekst 9

Het werk is ruim vijf meter hoog en bijna acht meter breed. Dit enorme formaat past goed bij het genre waartoe het behoort: het historiestuk. Gros slaagde erin het schilderij binnen een jaar te voltooien. Het werd samen met andere historiestukken in Parijs tentoongesteld in de Salon van 1808.

Het historiestuk van Gros maakte propaganda voor Napoleon en zijn politiek en moest de nationalistische gevoelens van het Franse volk versterken. Maar historiestukken hadden nog een ander doel.

1p 23 Geef aan welk doel dit was.

afbeelding 4

De Salon, die in de negentiende eeuw in het Musée du Louvre werd gehouden, speelde als instituut een belangrijke rol in de kunstwereld.

1p 24 Geef aan welke betekenis de Salon voor de kunstwereld had.

afbeelding 1, 5, 6 en 7, tekst 10

In 1808 trok Napoleon met zijn troepen Spanje binnen. Het Spaanse volk verzette zich hevig en er volgden jaren van bloedige strijd. De schilder Francisco de Goya maakte naar aanleiding hiervan 82 prenten over de verschrikkingen van de oorlog: *Los desastres de la guerra*.

Goya laat, net als Gros, doden en gewonden zien. Maar Goya verbeeldt het menselijk leed op een heel andere manier. Zijn visie kan in verband gebracht worden met twee belangrijke stromingen in de kunst van de negentiende eeuw.

- 3p **25** Noem deze stromingen en leg uit waarom Goya's werk erbij aansluit. Geef ook aan wat het inhoudelijke verschil is met de manier waarop Gros de doden en gewonden weergeeft.

afbeelding 8, tekst 11

Ruim een eeuw na de *Desastres* van Goya onderging Europa de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. Ernst Ludwig Kirchner verbeeldde zijn paniek en ontredde in een serie houtsnedes over een man die lijdt aan paranoia.

Kirchners vormgeving betekende een radicale breuk met de esthetische traditie van de negentiende eeuw.

- 3p **26** Leg uit waarom Kirchner met die traditie wilde breken. Bespreek daarna aan de hand van drie aspecten van de vormgeving hoe hij emotie uitdrukt in het schilderij op afbeelding 8.

afbeelding 9, 10 en 11, tekst 12

Op afbeelding 9 en 10 zie je een beeld van Ossip Zadkine uit 1949/50. Hij maakte het naar aanleiding van een bezoek aan het gebombardeerde Rotterdam en noemde het *De Verwoeste Stad*. Afbeelding 11 is een detail.

- 2p **27** Leg uit hoe **voorstelling** en **vormgeving** van het beeld de vernietiging van Rotterdam symboliseren.

afbeelding 1 en 9, tekst 9 en 12

Zadkines beeld maakte diepe indruk op Gerrit van der Wal, algemeen directeur van warenhuisconcern De Bijenkorf in Rotterdam. Hij besloot om bij de kunstenaar een monumentale bronzen versie van *De Verwoeste Stad* te bestellen.

De opdracht aan Zadkine is van een andere aard dan de opdracht die Napoleon een eeuw eerder verstrekke.

- 2p **28** Leg uit wat het fundamentele verschil is tussen deze opdracht en die uit de negentiende eeuw. Formuleer je antwoord vanuit de kunstenaar of vanuit de opdrachtgever. Betrek de tijd in je antwoord.

afbeelding 9, 10 en 11, tekst 12

Toen het beeld in 1956 zijn plaats aan de Leuvehaven kreeg, schreef de kunstcriticus A.M. Hammacher: “...dit beeld deed een groot deel van de bevolking zijn vooroordeel tegen de moderne kunst opgeven, nog nooit heeft een openbaar monument zo'n sterke invloed uitgeoefend.”

1p 29 Leg uit waarom Zadkines beeld dat kon bewerkstelligen.

De opmerking van Hammacher past goed bij een maatschappelijk ideaal ten aanzien van kunst in die tijd.

1p 30 Geef aan wat de strekking is van dit ideaal.

afbeelding 12, 13, 14 en 15

Op afbeelding 12 tot en met 15 zie je het *Holocaust-Monument* in Berlijn van de Amerikaanse architect Peter Eisenman. Het is ontworpen ter herdenking van de Joden die in de Tweede Wereldoorlog door de nazi's zijn vermoord. Het monument werd in 2005 geopend.

3p 31 Leg uit hoe dit monument naar de Holocaust verwijst. Betrek drie aspecten van de vormgeving in je antwoord.

afbeelding 12, 13, 14 en 15

Het monument bestaat uit 2711 betonblokken die telkens ongeveer een meter uit elkaar liggen. Het grootste blok is 4,5 meter hoog, het kleinste twintig centimeter. Het terrein daalt op sommige plekken tot meer dan twee meter onder straatniveau.

Het werk van Eisenman dwingt tot een andere vorm van herdenken dan eerdere oorlogsmonumenten.

2p 32 Geef aan waarom dit monument tot een andere manier van gedenken uitnodigt en geef aan wat die nieuwe manier van gedenken inhoudt.

geluidsfragment 1, tekst 13

In 1976 schreef de Poolse componist Henryk Gorecki zijn *Symphony of Sorrowful Songs, Symfonie van droevige liederen*. In het geluidsfragment hoor je hieruit een gedeelte. Er wordt een tekst gezongen die een achttienjarig meisje in 1944 in haar cel in het hoofdkwartier van de Gestapo kraste.

Net als het Holocaust-Monument geeft de muziek uitdrukking aan het onzegbare en wordt dan ook vaak gebruikt bij herdenkingen.

2p 33 Leg uit waarom deze muziek goed past bij het herdenken. Betrek twee kenmerken van de muziek in je uitleg.